Paweł Ostaszewski*
Uniwersytet w Białymstoku

Grzegorza Marca związki pamięci z ekonomią

[rec. Grzegorz Marzec, *Ekonomia pamięci*, Instytut Badań Literackich PAN.
Wydawnictwo, Warszawa 2016, ISBN 9788365573070, 288 ss.]

Streszczenie:

Książka Grzegorza Marca pod tytułem *Ekonomia pamięci* jest próbą opisaną związków pamięci i ekonomii. Autor śledzi teksty dawne i współczesne, nie ogranicza się przy tym do samej tylko literatury. Interesuje go szeroko pojęty dyskurs pamięciowy realizowany w perspektywie ekonomii. Autor tworzy pojęcie pamięciomatu, pod którym kryją się teksty będące nośnikami pamięci o wyjątkowej sile oddziaływania. Memcoinami nazywa Marzec wszystkie zabiegi służące monetaryzacji pamięci, czyli traktowaniu jej jako towaru podlegającego sprzedaży.

Słowa-klucze: ekonomia, pamięć, metafora, pamięciomat, memcoin.

* Paweł Ostaszewski – mgr; absolwent filologii polskiej na Wydziale Humanistycznym UMCS w Lublinie oraz informacji naukowej i bibliotekarstwa na Uniwersytecie w Białymstoku.

Paweł Ostaszewski, Grzegorza Marca *związki pamięci z ekonomią*

Grzegorz Marzec's connections between memory and economy

[rev. of Grzegorz Marzec, 'The Economy of Memory', Institute of Literary Research at the Polish Academy of Sciences. Publishing House, Warsaw 2016, ISBN 9788365573070, 288 pp.]

Summary:

Grzegorz Marzec's book entitled 'The Economy of Memory' is an attempt to describe relations between memory and economy. The author follows old and contemporary texts, not limiting his searches to literature only. He is interested with wide memory discourse that takes place in the economic perspective. The author creates the notion of a memory drama, which includes texts being carriers of exceptional impact force. Marzec attributes a notion of memcoins to all attempts aimed at memory monetarisation, i.e. treating it as goods subject to sale.

Key words: economy, memory, metaphor, memory drama, memcoin.

Grzegorz Marzec jest adiunktem w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. W 2012 roku opublikował monografię *Hermeneuta i historia. Jarosław Marek Rymkiewicz w Bakecie*. Jego kolejną książką jest *Ekonomia pamięci* wydana w 2016 roku przez IBL PAN.

Ekonomia pamięci to na pewno książka błyskotliwa. Autor posiada wielką wiedzę i erudycję, dzięki której przykłady wspierające jego tezy są liczne i ciekawe. Jak wskazuje tytuł książki, dotyczy ona dyskursu memorialnego, a w szczególności związków pamięci z ekonomią. Źródło wszystkich problemów związanych z dyskursem pamięciowym Marzec definiuje bezbłędnie już na wstępie swej książki, stwierdzając: „Problem w tym, że jesteśmy niezwykle dalecy od jakiegokolwiek miarodajnej konstatacji, czym owa pamięć właściwie jest i jak powinna być definiowana”¹. Powyższy cytat można traktować jako prowokację autora *Ekonomii*

¹ G. Marzec, *Ekonomia pamięci*, Warszawa 2016, s. 13.

pamięci, skoro ten poświęca wiele uwagi i energii wyjaśnieniu tego, jak pamięć była i jest rozumiana.

Książka została podzielona na sześć rozdziałów, a także wstęp, zakończenie, bibliografię oraz indeks nazwisk. Chociaż autor zapewnia, że „książka jest o pamięci, ale nie przynależy do nurtu badań pamięciowych”², to przecież proponuje on refleksję nad pamięcią, zwłaszcza z jej rynkowymi analogiami. Już we wstępie deklaruje, że nie oddaje do rąk czytelnika ani pracy literaturoznawczej, ani *stricte* ekonomicznej, ani także należącej do *Cultural Economics*. Marzec poświęca jednak literaturze dużą część swej pracy. Przeprowadzone przez niego analizy tekstów oraz publicznych wypowiedzi, artykułów prasowych i memoriałów, dokonane są przy użyciu narzędzi wypracowanych na gruncie literaturoznawstwa.

W rozdziale pierwszym autor wprowadza „kwestię ekonomii pamięci, odwołując się głównie do jednego tekstu literackiego, jakim jest *Hamlet* Szekspira”³. Rozdział drugi poświęca problemowi mnemotechniki, którą wiąże z jednej strony z trudem pamiętania, z drugiej zaś z koniecznością zapominania. Ekonomizację pamięci rozważa jako relację ilości danych do pojemności nośnika. W rozdziale trzecim dokonuje analizy *Konrada Wallenroda* pod kątem ekonomii pamięci i kwestii zobowiązania. Rozdział czwarty poświęcony jest refleksji nad wpływem filozofii Marksa na ekonomizację pamięci. W rozdziale piątym łączy ekonomię pamięci z polityką pamiętania. Dokonuje rozróżnienia oraz próbuje zdefiniować pamięć lewicową i prawicową. W rozdziale szóstym autor analizuje koncepcje miejsc pamięci Pierre’a Nory. Przy czym najbardziej interesuje się metaforami ekonomicznymi i odniesieniami Nory do ekonomii.

Jak w pierwszym, tak i w następnych rozdziałach autor tropi w różnych tekstach metafory ekonomiczne służące opisowi pamięci⁴. I, trzeba przyznać, czyni to z błyskotliwą swadą i erudycją. Prowadzone przez au-

² Tamże, s. 11.

³ Wychodząc od problemów edytorskich oryginalnego testu *Hamleta*, Marzec przedstawia modele pamięci funkcjonalnej i magazynującej wpisane w szekspirowski dramat. Stwierdza istnienie arytmetyki pamięci, która jest czynnikiem decydującym o tym, co zostanie zapamiętane. Tamże, s. 27.

⁴ Tekstem traktującym o metaforyce pamięci, z uwzględnieniem wartości pamięci, jest artykuł Wojciecha Chlebdy pt. *Szkice do językowego obrazu pamięci. Pamięć jako wartość*, „Etnolingwistyka” 2011, nr 23.

tora analizy tekstów są z pewnością wielkim atutem *Ekonomii pamięci*. Jednym z tych atutów jest wykorzystanie etymologii znajdującej swoje zastosowanie w analizie związków pamięci i namiętności⁵. Podobnie rzecz się ma z parą słów „pogrzebać” i „rozgrzebać”⁶.

Sformułowaną przez siebie tezę, że „pamięć ma swoją specyficzną ekonomię (jak również związaną z nią politykę), która jest często ukrytą przesłanką albo motorem napędowym wszelkich dyskursów pamięciowych”⁷, autor osadza w przekonaniu, że pamięć „to wartość doskonale wymienna, mająca swoją cenę”⁸. Na potwierdzenie przywołuje on teksty dawne, głównie romantyczne, które pełnią funkcję „pamięciomatów”. W rozumieniu autora są to narracje stanowiące „odyseję ku najgłębszym tajemnicom pamięci i które z pamięci czynią swój podstawowy problem”⁹. Jednym z najważniejszych „pamięciomatów” jest dla autora *Ekonomii pamięci* – obok *Hamleta* – *Konrad Wallenrod*. Wśród metafor ekonomicznych, jakie Marzec analizuje, można znaleźć dług pamięci¹⁰, zobowiązanie lub depozyt. Píše bowiem w kontekście rozważań nad *Konradem Wallenrodem*: „pamięć musi być traktowana jako rodzaj zobowiązania”¹¹. Pamięć może być zdeponowana. Takim depozytem są oczywiście miejsca pamięci¹² oraz dawne książki¹³.

Figurą, dzięki której autor pokazuje właściwości pamięci, jest analogia. Dostrzega ją w różnych sferach pamięci i ekonomii. Czyni tak na przykład, mówiąc o wartości pamięci. Zdaje się jednak zapominać, że o ile z ekonomicznego punktu widzenia wycena jest jak najbardziej policzalna, to znaczy przeliczalna na konkretną walutę, o tyle w języku

⁵ Marzec tropi etymologię słowa „pamięć”, by wykazać unaoczniającą moc pamięci. Dowodzi, że o ile „namieć” to po prostu namiętność, o tyle „pamięć” jest właściwością umysłu i intelektu. G. Marzec, dz. cyt. s. 126.

⁶ Tamże, s. 158.

⁷ Tamże, s. 242.

⁸ Tamże, s. 26.

⁹ Tamże, s. 29.

¹⁰ Tamże, s. 164.

¹¹ Tamże, s. 131.

¹² Tamże, s. 142.

¹³ Tamże, s. 158.

ekonomii pamięci trudno mówić o konkretnej, nie metaforycznej, walucie. Wątek ten został podjęty przez Marcina Kulę w *Nośnikach pamięci historycznej*. Kula badający zetknięcia pamięci z historią oraz polityką podaje liczne, nie tylko polskie, przykłady powiązań nośników pamięci z problemem ich wyceny. Za przykład niech posłuży historia sporu o rękopis *Pana Tadeusza*¹⁴.

Autor *Ekonomii pamięci* słusznie zauważa, że strategie kreowania i wykorzystania pamięci nigdy nie są, bo być nie mogą, neutralne, jednakże analogia zestawiająca interwencje polityczne w sferze upamiętniania z interwencjonizmem państwa w sferze wolnego rynku wydaje się ryzykownym uproszczeniem. Autor niewiele uwagi poświęca manipulacjom władzy w sferze pamięci. Nie skupia także swej uwagi na instrumentalnym, motywowanym politycznie, a więc bardzo doraźnym wykorzystaniu przez władzę pamięci zbiorowej. Marian Golka pisał, że: „pamięć jest też stawką w grze o władzę – w grze, w której wykorzystywane są wszystkie chwytły potrzebne do zwycięstwa – łącznie z manipulacją i kreacją sztucznej pamięci”¹⁵. Stawia za to tezę o monetaryzacji pamięci przez lewicę: „przeniesienie pamięci w *memcoiny* jest przede wszystkim strategią lewicową”¹⁶.

Pamięć jako „przejaw ekonomicznego obrachunku”¹⁷ nie zostaje jednak przez Grzegorza Marca wystarczająco opisana. Niedostatek rodzi się stąd, że autor *Ekonomii pamięci* opiera się na nieprzystawalnych, choć stycznych, systemach opisów pamięci i ekonomii. Język ekonomii bazuje na naturze wyliczeń matematycznych, które są bardzo odległe od symbolicznej natury metafor.

Przy użyciu metafor ekonomicznych odnoszących się do pamięci autor *Ekonomii pamięci* chce w swojej publikacji dokonać próby opisu humanistyki dzisiaj. Taka próba jest przedsięwzięciem odważnym, zważywszy, że przedstawiony przez Marca pomysł oglądu nie dysponuje precyzyjnymi narzędziami, które umożliwiłyby skuteczne wywiązanie się

¹⁴ M. Kula, *Nośniki pamięci historycznej*, Warszawa 2002, s. 113.

¹⁵ M. Golka, *Pamięć społeczna i jej implanty*, Warszawa 2009, s. 13-14.

¹⁶ G. Marzec, dz. cyt. s. 235.

¹⁷ Tamże, s. 165.

z tak sformułowanego zadania. Małgorzata Saryusz-Wolska zauważa, że: „przeszłość i historia podlegają utowarowieniu w kulturze współczesnej”¹⁸. Dlatego istotne jest przyglądanie się wzajemnym relacjom ekonomii oraz pamięci. Jak wykazał Grzegorz Marzec, pamięć i ekonomia to dwa wędrujące pojęcia, które spotykały się w przeszłości wielokrotnie, spotykają obecnie i zapewne, również w przyszłości takich spotkań nie zabraknie. Z pewnością warto je śledzić, obserwować i opisywać do czego zachęca wnikliwe studium, jakim jest *Ekonomia pamięci*.

Bibliografia

Chlebda Wojciech, *Szkice do językowego obrazu pamięci. Pamięć jako wartość*, „Etnolingwistyka” 2011, nr 23.

Golka Marian, *Pamięć społeczna i jej implanty*, Warszawa 2009.

Kula Marcin, *Nośniki pamięci historycznej*, Warszawa 2002.

Marzec Grzegorz, *Ekonomia pamięci*, Warszawa 2016.

Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci, red. Magdalena Saryusz-Wolska, Robert Traba, współprac. Joanna Kalicka, Warszawa 2014.

¹⁸ *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, współprac. J. Kalicka Warszawa 2014, s. 224.